

МРНТИ 16.21.41

М.О.Көмекова

«Туран» университеті, Гуманитарлы-ғылым магистрі, аға оқытушы
Алматы, Қазақстан

ТҮРІК ЖӘНЕ НЕМІС ТІЛІНДЕГІ БІРІККЕН ЗАТ ЕСІМДЕРДІҢ АУДАРМАДА БЕРІЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН ҰҚСАСТЫҚТАРЫ

Аннотация: Бүгінгі тіл білімі мен ғылымы туыс, әрі туыстығы жоқ әр түрлі тілдерді лингвистикалық жақтан өзара салыстыра, салғастыра зерттеудің қажеттілігін алға тартады. Ел мен ел, мемлекет пен мемлекет, халық пен халық арасындағы осындай ғаламдастыру кезеңі екі қауымның бірін-бірі түсінісу құралы болатын, ой мен ұғымның, өнердің әсемдігі мен әдемілігін, ғылым мен білімнің тереңдігін, әдебиет мазмұнын дәлмедәл жеткізе алатын аударманың өзектілігін алға тартады. Бүгінгі таңда еліміздегі білім беру саласында әлемдік білім беру кеңістігіне шығуға бағытталған жаңа жүйе құрылымы негіз алууда. Мемлекеттерде ықпалдасып ынтымақтастық негізінде қарым-қатынас орнатуда, сондай-ақ, ғылым мен нарықтық экономика мәселелерін шығармашылықпен халықаралық деңгейде шешуде, олардың арасында тиімді рухани-мәдени, әлеуметтік-саяси байланыс орнату мәселесі қоғамдағы ең көкейкесті стратегиялық бағыт болып табылады.

Тірек сөздер: тіл, лингвистика, аударма, салыстыру.

М.О.Көмекова

старший преподаватель Университета «Туран», магистр гуманитарных наук
Алматы, Казахстан

ПЕРЕДАЧА ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ В ПЕРЕВОДЕ НА НЕМЕЦКОМ И ТУРЕЦКОМ ЯЗЫКАХ: РАЗЛИЧИЯ И СХОДСТВА

Аннотация: Современное языкознание и наука выдвигают необходимость сопоставительного изучения с лингвистической точки зрения различных языков, как родственных, так и не родственных. В эпоху глобализации актуализируется адекватность перевода, служащего средством понимания, способного точно передать красоту мысли, искусства, глубину науки и образования, содержание литературы. На сегодняшний день в сфере образования страны формируется новая структура системы, направленная на выход в мировое образовательное пространство. Наиболее актуальным стратегическим направлением в обществе является вопрос налаживания отношений между государствами на основе интеграционного сотрудничества, а также творческого международного решения проблем науки и рыночной экономики, установления эффективных духовно-культурных, социально-политических связей между ними.

Ключевые слова: язык, лингвистика, перевод, сравнение.

M.O. Komekova

DIFFERENCES AND SIMILARITIES OF NOUN TRANSLATION IN GERMAN AND TURKISH

Annotation. Modern linguistics and science put forward the need for a comparative study from the linguistic point of view of various languages, both related and unrelated. The era of globalization actualizes the adequacy of translation, serving as a means of understanding, able to accurately convey the beauty of thought, art, the depth of science and education, and the content of literature. Today, a new system structure is being formed in the country's education sector, aimed at entering the global educational space. The most urgent strategic direction in the society is the issue of establishing relations between states on the basis of integrate cooperation, as well as creative international solving the problems of science and market economy, establishing effective spiritual, cultural, socio-political ties between them.

Keywords: language, linguistics, translation, comparison.

Түрік тіліндегі және неміс тіліндегі біріккен зат есімдер мәселесі жөнінде өркениетті қоғамның жалпы экономикалық әл-ауқаты, саяси кеңістігі, ғылыми көкжиегі мен мәдени тереңдігі, әдеби мұрасы барынша гүлденіп, жетіліп, абсолюттік шындыққа жақындау үшін тығыз қарым-қатынас екіжақты рухани, мәдени коммуникациялық байланыста болу адамзат қоғамының дамуындағы алғышарттарының бірі болып отыр. Сондықтан да тілдік қарым-қатынас маңызды рөл ойнайды [1].

Екіжақты өзара түсінісуде дәнекер болатын тілдік факторлардың, әсіресе ойдың, өнердің, әдеби мазмұнының құндылықтарын өзге халыққа таныстыруда көздейтін аударманың маңызын атап өту керек.

Бүгінгі тіл білімі мен ғылымы туыс әрі туыстығы жоқ әртүрлі тілдерді лингвистикалық жақтан өзара салыстыра, салғастыра зерттеудің қажеттілігін алға тартады.

Ел мен ел, мемлекет пен мемлекет, халық пен халық арасындағы осындай ғаламдастыру кезені екі қауымның бірін-бірі түсінісу құралы болатын, ой мен ұғымның, өнердің әсемдігі мен әдемілігін, ғылым мен білімнің тереңдігін, әдебиет мазмұнын дәлме-дәл жеткізе алатын аударманың өзектілігін алға тартады. Бүгінгі таңда еліміздегі білім беру саласында әлемдік деңгей кеңістігіне шығуға бағытталған жаңа жүйе құрылымы негіз алуда. Мемлекеттерде ықпалдасып ынтымақтастық негізінде қарым-қатынас орнатуда, сондай-ақ, ғылым мен нарықтық экономика мәселелерін шығармашылықпен халықаралық деңгейде шешуде, олардың арасында тиімді рухани-мәдени, әлеуметтік-саяси байланыс орнату мәселесі қоғамдағы ең көкейкесті стратегиялық бағыт болып табылады [1].

Аудармашы аударылатын кітаптағы оқиға мен ойды, соны дүниені, соны өмірді, сол ортаны өз көзімен көріп тұрғандай ойша қабылдап, оның әрбір ұсақ бөлшегіне дейін бойына сіңіріп алатындай, аударылатын тілдің бар мүмкіншілігімен оқушы-ларына айтып немесе жеткізе білуі керек. Сондықтан аудару барысында біз материалдың өте аз болғандығы үшін біз тек қана сөздіктерді алуды ұйғардық. Біз «Turkish Deutsch, Deutsch Turkish Wörterbuch» сөздік кітабындағы сөздерге тоқталдық.

Транслитерация – сөздердің айтылуы мен жазылуын айтамыз, яғни аударма процесінде мемлекет аттары айтылуы мен жазылуындағы ерекшеліктер.

Сөзбе-сөз аудару тәсілі

«Сөзбе-сөз» тәсілі тілдік единицаның (сөздің, сөз тіркесінің) сыртқы нысанын, ішкі мазмұнын нақпа-нақ, сол қалпында аудару дегенді білдіреді» дейді. Демек, түпнұсқа мәтіндегі бірлік *өзінің* «табиғи» баламасымен алмастырылады, түпнұсқа мәтіндегі бірлік ұғымдық-мазмұндық, стильдік қызметінде, экспрессиялық қызметінде елеулі айырмашылықтар жоқ; аударма тіліндегі бірлікпен алмастырылады [2].

Түпнұсқа тіліндегі бірлікті аударма тіліндегі бірлікпен алмастыруда сөздіктегі сәйкестіктер пайдаланылады.

Жалпы сөзбе-сөз аударуда сөздердің мағынасын, құрылымын, грамматикалық формасын толығымен сақтап қалады, әрі бұл сәйкестік өте қарапайым сипатта болады да,

түпнұсқа тіліндегі бірлікті аударылатын тілдегі бірлікпен «автоматты» түрде алмастыруға мүмкіндік береді [3].

Түсіндірме түріндегі аударма тәсілі.

Түсіндірме түріндегі аударма тәсілі аударматанудың теориялық және практикалық мәселелері талданатын әдебиеттердің барлығында да екінші тілде мағыналық-ұғымдық көлемі жағынан сәйкес келмейтін сөздер тобын, яғни баламасыз лексиканы аудару тәсілі ретінде сипатталады және бұл аудару тәсілінің ерекшелігі – түпнұсқа тіліндегі бірліктің мағынасының аударма тіліне жайылмалы синтаксистік құрылымдар арқылы берілуінде.

Ғалым Е.Жеребцова түсіндірме түріндегі аудару тәсілінің бұдан басқа да белгілерін анықтайды. Оның пікірінше, түпнұсқа бірлігі мен оның аударма тіліндегі баламасының арасында лексикалық парапарлық болмайды немесе бұл парапарлық едәуір төмен болып келеді, аударма тіліндегі баламаның ішіндегі синтаксистік байланыс әртүрлі болады, түсіндірме түрінде аударма жасау іс-әрекетінің автоматтылығы сөзбе-сөз аударуға қарағанда әлдеқайда төмен [4].

Түсіндірме түріндегі аударма тәсілінде біз көрсетілген мысалдармен ғана тоқталдық. Бұл салада материалдар өте аз зерттелінген және сөздікте біріккен зат есімдер шектеулі түрде берілген [5].

Біріккен зат есімдердің аудармадағы ерекшелігі немесе біріккен зат есімдерді аудармадан тыс қалдыру

Біріккен зат есімнің аудару барысында түсіріліп тасталуы деп, аудармада мағынасы жағынан аса маңызды емес немесе контексте оңай қалпына келтірілетін, семантикалық жағынан басы артық сөздерді аударма тілінде беруден бас тарту деп түсінеміз.

Аудару кезінде түсіріліп тасталынатын түпнұсқа бірлігі әдетте ақпарат беру экспрессия туғызу жүгі жеңіл функционалды қызметі қосалқы элементтер болып келеді.

Аудару барысында түрік тіліндегі жай сөздің аудармада неміс тілінде біріккен зат есім болуымен ерекшеленеді [6].

Сөз мағынасын нақтылау және жалпылау тәсілі

Сөз мағынасын нақтылау түпнұсқадағы сөздің сөздіктегі сәйкестігі болмаған жағдайда, сондай-ақ қолданған тілдік бірлік жалпы атау, жергілікті тіл ерекшелігі болған жағдайда игерілетін амал [7].

Сөз таңдау тәсілі тектік атауды түрлі атаумен, мағынасы көмескі сөзді неміс тілінің айналымында бар балама нормасымен алмастыру арқылы жүзеге асырылады.

Әртүрлі халықтардың айнала қоршаған ортаны танып-біліп, заттарды, нәрселерді, ұғымдарды және құбылыстарды түр-текке ажыратып атауында айырмашылықтың болуы – заңды құбылыс. Түртек ұғымдарының әр халықтың өз ұғымына сай қалыптасқан аударма процесінде берілуі лингвостикалық құзыреті деңгейіне байланысты түпнұсқадағы түрлік атауымен алмастырылуы [8].

Аударма түрлеріне келтірілген барлық мысалдар схема түрінде көрсетілген.

Қорыта айтқанда, әр адамның азаматтық қасиеті – өз халқын, өзінің атамекенін қалай сүюімен, өз ана тілін қалай білуімен өлшенбек. Әркімнің тілге деген құрметін өз анасына, өз ұлтына, өз Отанына деген құрметінен білуге болады. Түрік тіліндегі біріккен зат есімдер сөзжасам құрылымы жүйесіндегі айырмашылықтарымен түсіндіріледі және түрік тілінде көбінесе аффиксоидтар арқылы беріледі. Ал неміс тіліндегі біріккен зат есімдердің сөзжасамдық тұлғасы, яғни біріккен зат есімдердің ауқымды пайдалануында, көбінесе біріккен зат есім болып келуімен және біріккен сөз семантикасында сақталуымен ерекшеленеді [9].

Неміс тіліндегі біріккен зат есімдердің өнімдік дәрежесі түрік тіліндегі біріккен зат есімдердің өнімділік дәрежесіне қарағанда әлдеқайда жоғары [10].

Біріккен сөздерді типологиялық тұрғыдан салғастыра талдау түрік және неміс халық-

тарының әлемдік тілдік бейнесін анықтады, сол арқылы бүгінгі адамзат қоғамындағы ең өзекті мәселе болып табылады [11]. Елімізде аймақтық интеграциялық процестерді дамытудағы екі ел арасындағы аударманың рөлі халықаралық қатынастар жүйесінде маңызды орын алмақ.

1 схема

Түрік тіліндегі біріккен сөздердің аудармада берілу жолдары				
Сөзбе-сөз аудару тәсілі	Транслитерация	Түсіндірме түріндегі аударма тәсілі	Аудармадағы ерекшелігі немесе біріккен сөздерді аудармадан тыс қалдыру	Сөз мағынасын нақтылау және жалпылау

Бұл тәсіл жалпы сөзбе сөз аударуда сөздердің мағынасын, құрылымын, грамматикалық формасын толығымен сақтап қалады. Мысалы: Doğumgünü - Geburtsag Dudakboyası Lippenstiff Ortaokul Mittelschule	Бұл сөздердің айтылуы мен жазылуында бірдей мағынада беріледі. Сондай-ақ халықаралық сөздердің аттары; Мысалы: Sinus - sinus Santigramm -Zentigramm Radyo - Radio Semaver - Samowar Studio - Studio Video - typ - videoband	Бұл аудару тәсіл ұғымдық көлемі жағынан сәйкес келмейтін сөздер тобы, баламасыз лексиканы аудару тәсілі ретінде, түп- нұсқа тіліндегі бірліктің мағынасының синтаксистік құрылымдар арқылы берілуінде Мысалы: 1. Pehlivan — güreş у арап kişi Ringkämpfer — das ist ein kraftiger Mensch, der am Ring Wettkampf 2. Marsandiz - yalnız esya taşıyan tren katori yük treni, hamal katan Güterzug - das ist ein Zag für die Lieferung der Güter oder War en. 3. Seccade - iistiinde namaz kılan bez Gebetsteppich - das ist ein teppich für Moslemsgebet 4. Misafirperver - misafir-sever konuk sever Gastfreundliche der Gastfreundliche Fran die Besuch empfangen liebt.	тәсіл аудару барысында түрік тіліндегі жай сөздердің аудармада неміс тілінде біріккен зат есім болып беріледі. Мысалы: fecir — Morgendammerung Adet — Stückzahl Akibet — Endergebnis Akis — Widerschein Akrep — Stundenzeiger Diet — Werkzeug Ariza — Zwischenfall	Бұл тәсіл тектік атауды түрлік атаумен, мағынасы көмескі сөзді неміс тілінің айналымында бар балама нормасымен алмастыру арқылы жүзеге асырылады Мысалы: Esas — Fundament n; Basis f; Grundlage; Hauptsache f Firm Buckofen, Buckerei Gerçeklik - Nahrheit, f, Relitat f Hava - Luft f, Wetter n, Atmosphäre f, Lust f, Neigungf Никит- Gewalt f, Urteil n, Bestimmungf; Wirkung İhtiyaç — Bedurffnis n, Bedarf m Hikaye, öykü -Novelle
--	---	---	--	--

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

- [1] Türkçe yayınları. – Istanbul, 2004. – P. 16.
- [2] Türkçe Dil kurumu İmla kılavuzu. –Ankara, 2004. – P. 49.
- [3] Архипов Ф.А. Самоучитель перевод с немецкого языка на русский. –М., 1991. – С. 56-62.
- [4] Айнабекова Т.А. Неміс тіліндегі біріккен зат есімдердің және олардың қазақ тіліндегі баламасы: филол. ғылым. канд. дисс. – Алматы, 2004. – С. 75-79.
- [5] Жеребцова Е.А. Особенности функционирования немецких сложных существительных и их влияние на процесс перевода: дисс. канд. филол. наук. М., 1997. – С. 106-111.
- [6] Блакар Р. Язык как инструмент социальной власти // Язык и моделирование социального взаимодействия. Благовещенск: Благовещенский гуманитарный фонд им. И.А. Бодуэна де Куртенэ, 1998. – С. 88-125.
- [7] Болинджер Д. Истина – проблема лингвистическая // Язык и моделирование социального взаимодействия. – Благовещенск: Благовещенский гуманитарный фонд им. И.А. Бодуэна де Куртенэ, 1998. – С. 23-44.
- [8] Булыгина Т.В., Шмелев А.Д. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики). – М.: Школа «Языки славянской культуры», 1997. – 576 с.
- [9] Вайнрих Х. Лингвистика лжи // Язык и моделирование социального взаимодействия. – Благовещенск: Благовещенский гуманитарный фонд им. И.А. Бодуэна де Куртенэ, 1998. – С. 44-88.
- [10] Добросклонская Т.Г. Вопросы изучения медиатекстов. –М.: Едиториал УРСС, 2000. –288 с.
- [11] Желтухина М.Р. Тропологическая суггестивность масс-медиального дискурса: о проблеме речевого воздействия тропов в языке СМИ: Монография. – М.: Ин-тут языкознания РАН; – Волгоград: Изд-во ВФ МУПК, 2003. – 656 с.
- [12] Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем // Язык и моделирование социального взаимодействия. Благовещенск: Благовещенский гуманитарный фонд им. И.А. Бодуэна де Куртенэ, 1998. – С. 126-173.